

До разової спеціалізованої ради PhD 9879
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима
Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата філологічних наук, доцента
Скуратко Тетяни Миколаївни
на дисертацію Федько Ольги Миколаївни
«Жанрово-стильова своєрідність українських трактатів у
бароковому дискурсі»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки**

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами.

Трактат – органічне явище українського літературного бароко. Охоплюючи широкий спектр тем (від наукових досліджень до філософських, етичних та релігійних роздумів), у трактатних формах відображалася ментальність нашого народу, релігійні та соціально-політичні погляди, нові способи творення, високе мислення митців кінця XVI – XVIII століть (Герасим Смотрицький, Василь Суразький, Стефан Зизаній (Тустановський), Іпатій Потій, Лева Кревза, Захарія Копистенський, Мелетій Смотрицький, Кирило Транквіліон-Савроковський, Касіян Сакович, Петро Могила, Іван Дубович, Пахомій Война-Оранський, Павло Бойма, Лазар Баранович, Іоаникій Галятовський, Інокентій Гізель, Адам Зерников, Дмитрій Туптало, Стефан Яворський), що засвідчує «існування сильної інтелектуальної еліти в Україні, здатної захищати та розвивати духовно-культурні цінності... їхня спадщина є джерелом натхнення та орієнтиром для сучасного українського суспільства, що прагне зберегти свою ідентичність і духовну єдність» (с. 17).

Дослідження Федько О. М. здійснено в межах науково-дослідної теми кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання «Національні моделі української та зарубіжної літератури» (номер 0118 U003136). Тема дисертації затверджена Вченою радою Тернопільського

національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 5 від 23 грудня 2024 р.).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Дисертаційна робота Федько О. М. «Жанрово-стильова своєрідність українських трактатів у бароковому дискурсі» доповнює парадигму досліджень щодо комплексного літературознавчого аналізу українських трактатів кінця XVI – XVIII століть в контексті барокового дискурсу.

Аналіз змісту дисертації та наукових публікацій дослідниці дають підстави для позитивної оцінки наукових візій Федько О. М. Робота містить всі необхідні для такого дослідження компоненти – глибокий критичний аналіз досягнень попередніх дослідників (Т. Александрович, О. Астаф'єва, С. Бабица, М. Возняка, О. Гнатюк, М. Грушевського, С. Єфремова, І. Ісіченка, Б. Лепкого, С. Маслова, В. Маслюка, О. Матушек, Д. Наливайка, Л. Олійник, Н. Поплавської, Є. Пшеничного, Р. Радишевського, С. Сухарєвої, Р. Ткачука, Л. Ушкалова, І. Франка, Д. Чижевського, В. Шевчука, В. Яременка та ін.), у яких трактат розглядається як один із вагомих складників інтелектуального дискурсу епохи; узагальнення щодо жанрово-стильової своєрідності трактатів кінця XVI – XVIII століть в контексті барокового дискурсу; належну апробацію результатів дослідження. Заслуговує на увагу введення у науковий обіг творів, які до цього часу були малодослідженими, чи не дослідженими («О единой истинной православной вірі» (1588) Василя Суразького, «Оборона церковної єдности» (1617) Лева Кревзи, «Книга о вѣрѣ единой» (1619-1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621) Захарії Копистенського, «Перспектива і пояснення облуд, ересей і забобонів греко-римської церкви» (1642) Касіяна Саковича, «Образ Східної православної церкви» (1644) Івана Дубовича, «Дзеркало, або завіса» (1645) Пахомія Войни-Оранського, «Стара віра» (1668) Павла Бойми, «Про походження Святого Духа» (1682) Адама Зерникова); вражає й обсяг проаналізованих творів – 31 трактат окресленої доби, а їхнє наукове осмислення, як зауважує Ольга Федько, «дає змогу окреслити визначальні тенденції становлення жанрової системи українського письменства

епохи Бароко, продемонструвати тяглість та унікальність української культури, виявити найглибинніші світоглядні та естетичні зв'язки історичних подій і національного літературного процесу» (с. 63).

Об'єм опрацьованих матеріалів засвідчує високий науковий рівень дисертаційної роботи Федько О. М., що дало змогу сформулювати ґрунтовні, самостійні та оригінальні висновки.

3. Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертації.

Жанр трактату є своєрідним духовним обличчям барокової епохи. Трактатні форми того часу стали важливими джерелами для розуміння ідеології, культури та інтелектуального життя кінця XVI – XVIII століть, адже засвідчують уміння авторів вести розмову з читачем та слухачем і їх зацікавлювати, відтворювати історичну пам'ять свого народу, ілюструють «глибоке прагнення авторів до збереження й утвердження своєї віри, національної ідентичності та моральних і духовних цінностей» (с. 6). Теологи, як зауважує Ольга Федько, «аналізували причини історичних перипетій, формували богословські концепції, упорядковували церковну історію, закладаючи основи майбутньої національної самосвідомості та засвідчуючи існування в Україні потужної інтелектуальної еліти, здатної захищати й розвивати духовно-культурні цінності» (с. 4). Звідси, трактати кінця XVI – XVIII століть є вдячним матеріалом для наукових рефлексій, свідченням чого є дисертаційна робота Федько О. М. Якщо говорити про наукову новизну одержаних результатів, то вперше в українському літературознавстві розкрито історико-літературні й теоретичні аспекти трактату, що постав об'єктом літературознавчого аналізу як самобутнє явище епохи Бароко, а також системно вивчено особливості побутування трактатів в українському бароковому письменстві, виокремлено головні періоди активного його функціонування, уперше з'ясовано складники естетичного модусу і жанрової концепції творців трактатних форм.

Тут не можна не погодитися з дослідницею у тому, що «еволюція трактатного жанру, його функціональна й стилістична своєрідність, а також глибокий зв'язок із суспільно-політичним та релігійним контекстами часу

підтверджують його важливість для вивчення як літературного, так і культурного процесів в Україні» (с. 6).

4. Значення одержаних результатів для науки і практичного використання.

Дисертація Федько О. М. має практичне значення, її результати можуть використовуватися при висвітленні українського літературного процесу давнього періоду, написанні монографій, підручників та посібників для вищих навчальних закладів, а також на уроках української літератури та позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти.

5. Повнота викладу основних результатів дисертації в публікаціях здобувача.

Основні положення і результати дисертаційного дослідження Федько Ольги Миколаївни «Жанрово-стильова своєрідність українських трактатів у бароковому дискурсі» належним чином апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях і викладено в 15 публікаціях: 1 стаття в науковому періодичному виданні, що індексується в наукометричній базі Web of Science, 3 публікації – у наукових фахових виданнях України категорії Б, 11 праць апробаційного характеру (у збірниках матеріалів і тез конференцій). Наукові статті свідчать про якість проведеної роботи, базуються на особистих поглядах та результатах праці дисертантки.

6. Характеристика структури та змісту дисертації.

Дисертація «Жанрово-стильова своєрідність українських трактатів у бароковому дискурсі» Федько Ольги Миколаївни – ґрунтовне дослідження, яке вирізняється актуальністю, добрим літературознавчим аналізом, успішним виконанням поставлених завдань, продуманою композицією, самостійними висновками.

Композиційна цілісність дисертації виявляється у структуруванні роботи, заснованій на розкритті особливостей творення наративу трактатів другої половини XVII – початку XVIII століть. Проблемні аспекти, винесені авторкою у завданнях дисертації, достатньо повно розглянуті з точки зору дослідження трактатної традиції в українському письменстві.

Федько Ольга Миколаївна у роботі конкретизує певні судження щодо жанрово-стильової своєрідності трактатів другої половини XVII – початку XVIII століть і в такий спосіб увиразнює художню майстерність трактатного мислення Герасима Смотрицького, Василя Суразького, Стефана Зизанія, Іпатія Потія, Лева Кревзи, Захарії Копистенського, Мелетія Смотрицького, Кирила Транквіліона-Ставровецького, Касіяна Саковича, Петра Могили, Івана Дубовича, Пахомія Войни-Оранського, Павла Бойми, Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського, Інокентія Гізеля, Адама Зерникова, Дмитрія Туптала, Стефана Яворського. Дисертантка вдало поєднала культурно-історичний, бібліографічно-описовий, текстологічний, контекстуальний, герменевтичний, порівняльно-історичний, структурно-типологічний, проблемно-тематичний, порівняльний та системний підходи до аналізу художнього тексту.

Звертаючись до літературно-критичної рецепції трактатної епіки в українській літературі, дослідниця виокремлює головні періоди активного функціонування трактату від ранніх полемічних текстів до зрілих філософсько-богословських узагальнень (у запропонованій періодизації в основу покладено не лише хронологічний, а й естетичний чинники), що дало змогу авторці «інтерпретувати барокові трактати як цілісний літературний жанр, що ввібрав не тільки інтелектуальні пошуки того часу, а й проілюстрував глибоке прагнення авторів до збереження й утвердження своєї віри, національної ідентичності та моральних і духовних цінностей» (с. 216). Вказуючи на зміни у тематичному наповненні, стильовій специфіці, жанрових домінантах та історичних обставинах, у яких творили автори, Федько Ольга Миколаївна підсумовує, що «в українській літературі кінця XVI – початку XVIII століть розвиток барокових трактатів умовно поділяємо на періоди: доберестейський, поберестейський, могилянський, друга половина XVII – початок XVIII століття» (с. 212).

Під ретельним поглядом дослідниці знаходиться авторська інтенція та жанрова специфіка трактатів другої половини XVII – початку XVIII століть, літературно-філософський синкретизм та особливості мистецтва сюжетобудування. Ольга Миколаївна зауважує, що «у трактатах простежуємо

певну жанрову закономірність, що окреслилася у їх традиційній структурі: передмова до читача, окремі статті, композиційно незалежні наративи, спогади, різні документи, які увиразнювали достовірність у творі» (с. 214). Автори трактатів, переконує дослідниця, «намагалися різними шляхами переконати реципієнта у своєму погляді щодо християнських, національно-релігійних цінностей, впливати на їхні емоції та естетичні смаки» (с. 215).

Живий інтерес викликають чимало суджень дослідниці над трактатами доби зрілого Бароко, наприклад аналіз творів Дмитрія Туптала «Розыск о расколнической бринской вірі» та Стефана Яворського «Камінь віри», у яких простежуються по-українському барокові коди, а творча спадщина митців «дає можливість простежити інтелектуальні течії та культурні впливи, які формували літературний простір України того періоду» (с. 202).

Годі передати всю амальгаму тонких і слушних спостережень Ольги Федько, сліди наукової обдарованості, доброї філологічної підготовки і гостроти аналітичного мислення помітні там, де вона описує трактатний досвід Лева Кревзи, Мелетія Смотрицького, Кирила Транквіліона-Ставровецького, Касіяна Саковича, Петра Могили, Лазара Барановича, Іоанікія Галятовського, Інокентія Гізеля, Дмитрія Туптала та ін.

Опираючись на дослідження попередників (М. Возняка, С. Єфремова, І. Ісіченка, О. Матушек, Д. Наливайка, Л. Олійник, Н. Поплавської, Р. Радишевського, С. Сухаревої, Л. Ушкалова, І. Франка, Д. Чижевського, В. Шевчука та ін.) та власні спостереження, Федько Ольга Миколаївна зуміла окреслити жанрово-стильові особливості українських барокових трактатів, що дасть поштовх для нових студій над жанровою природою творів другої половини XVII – початку XVIII століть, відкриє перспективу для міждисциплінарного аналізу й поглибленого осмислення жанру трактату як одного з ключових інструментів інтелектуального самовираження української барокової доби.

Дисертаційне дослідження свідчить про уміння його автора не просто зібрати й описати великий фактичний матеріал, але й робити системні узагальнення. Висновки дисертації містять основні результати дослідження, що

відбивають його новизну та актуальність. Достовірність результатів дослідження та аргументована, логічна послідовність наукових положень відповідає поставленій меті й завданням роботи.

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам та дані про відсутність порушень академічної доброчесності.

Дисертація Федько Ольги Миколаївни «Жанрово-стильова своєрідність українських трактатів у бароковому дискурсі» відповідає вимогам до наукових досліджень зі спеціальності 035 Філологія й оформлена згідно з нормативними вимогами. Аналіз дисертації та наукових публікацій, а також результати автоматизованої перевірки роботи на відсутність плагіату підтверджують дотримання Федько О. М. принципів академічної доброчесності, вказують на відсутність академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікацій і фабрикацій. Запозичення, які є в тексті роботи, не мають ознак плагіату. Дисертантка дотримується вимог щодо цитування та посилань (використання ідей інших авторів мають посилання на відповідне джерело).

8. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом, дослідженню Федько Ольги Миколаївни притаманна концептуальна цілісність, системність наукового викладу.

Наукова скрупульозність і аналітизм дослідниці, виваженість її аргументів та висновків навряд чи потребує будь-яких атестацій. Мимоволі вписуєш її роботу у сучасний ландшафт дискусій і термінологічних неузгоджень стосовно жанру трактату, де хочеться з'ясувати кілька гострих питань, адже у роботі є ряд тверджень, які викликають зауваження:

1. У дослідженні добре виписаний ідеологічний зміст барокових трактатів кінця XVI – XVIII століть, вказано на наявність рис інтелектуалізму, однак хотілося б детальніших прикладів інтелектуалізму як самоусвідомленого вираження естетичної та морально-етичної позиції автора.

2. Оскільки йдеться про бароковий контекст і не лише трактатний, то, на нашу думку, доцільно було б звернути увагу й на інші жанрові форми митців кінця XVI – XVIII століть і таким чином простежити, чи перегукуються тематика, концепти, ідеї та засоби їх вираження.

3. Дослідниця наголошує на тому, що жанр трактату має чітку, уставлену структуру. Вважаємо, що, аналізуючи кращі зразки трактатних форм кінця XVI – XVIII століть, варто зосередити увагу на специфіці побудови аналізованих творів, що вирізняє їх від інших жанрових форм.

Висловлені нами зауваження і побажання не знижують наукової цінності дисертації Федько Ольги Миколаївни, яка є самостійним і вагомим концептуальним дослідженням.

9. Загальний висновок.

Дисертація Федько Ольги Миколаївни – самостійна, виконана на високому рівні, завершена наукова робота, у якій досліджено жанрово-стильову своєрідність українських трактатів барокового періоду, є однією із визначальних і структуротворчих для української медієвістики. Достовірність результатів дослідження та аргументована, логічна послідовність наукових положень відповідає поставленій меті й завданням роботи. Дисертаційне дослідження відповідає усім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого, Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 року), та вимогам до оформлення дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Рецензент:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та
зарубіжної літератур і методик їх навчання
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Підпис _____
з а с в і д ч у ю:
Начальник відділу кадрів

Тетяна СКУРАТКО